

Tabajdi Gábor

„A szakmai munka segítése pártpolitikai eszközökkel” Az állambiztonsági szervek pártiratai 1956–1990

Az állambiztonsági szolgálatok működésének kutatását több, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) raktárain kívül található forrás-együttes segítheti elő. Alábbiakban egy izgalmas, eddig kevésbé kutatott iratcsoportot szeretnék bemutatni. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) belügyminisztériumi pártszerveinek fennmaradt levéltári anyagai számos érdekes részletet tartalmaznak az BM III. Főcsoportfőnökség (és jogelődei)¹ munkájáról, sőt olykor az egyes intézkedésekről is. A belügyi pártiratokkal kapcsolatos tapasztalataimat a párbeszéd és az együttműködés reményében osztom meg a szakmai közvéleménnyel.

Az állambiztonsági szolgálatok történetével foglalkozó kutatók számára evidens, hogy munkájuk eredményességéhez nem elegendő az ÁBTL-t látogatni. Egy-egy ügy számainak a felfejtése szinte lehetetlen kizárólag állambiztonsági dokumentumok (dossziék) felhasználásával. Még inkább igaz ez, ha az egykori titkosszolgálatok működésének nagyobb részterületeit kívánjuk vizsgálni.

Miután tervbe vettem az állambiztonsági szolgálatok történetének szisztematikus feldolgozását, magam is több levéltárban kezdtem munkához. A Magyar Országos Levéltár (MOL), a Budapest Főváros Levéltára (BFL) és a Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) mellett kísérletet tettem megyei levéltárak felkeresésére is. Céлом ekkor elsősorban a Belügyminisztérium pártirányításának illetve a pártállam belső mechanizmusainak vizsgálata volt.² A segítőkész referenseknek köszönhetően nagy mennyiségű, azonban már sokak által kutatott dokumentumot olvashattam át.³ Az MSZMP vezető testületeinek anyagai mellett ugyanakkor olyan iratok is a kezembe kerültek, amelyek jóval nagyobb történeti értékkel rendelkeznek, mint azt a fondjegyzékben található címük sejteti. Közülük különösen értékesnek bizonyultak az MSZMP belügyi pártszerveinek iratai. Talán nem véletlen, hogy például a Belügyminisztérium (BM) MSZMP 5-ös Bizottsága cím eddig nem sokak érdeklődését keltette fel. Pedig ez a levéltári állag tartalmazza a BM belső reakció-elhárítással foglalkozó III/III. Csoportfőnökségének pártiratait. A politikai rendőrség magyarországi működésével foglalkozó kutatók ezeknek a dokumentumoknak a segítségével bepillantást nyerhetnek többek között az egyházi, a kulturális vagy az ifjúsági elhárítással foglalkozó osztályok belső életébe.⁴

További iratcsoportok az állambiztonsági szervek más egységeinek pártéletén keresztül nyújtanak betekintést a kádári titkosszolgálatok mindennapjaiba. Egyes jelentések teljesen meglepő adalékokkal is szolgálhatnak a mindenhatónak hitt politikai rendőrség által készített ügyiratokról. Egy 1978-as információs jelentésben például a következőket olvashatjuk: „Problémát okoz az anyagok másolása, ugyanis minden anyagot a József Atilla utcába kell elvinni, és ez sok időkieséssel jár. Azt is mondják, hogy a másolással foglalkozó beosztottak különböző megjegyzéseket tesznek, és a szolgálati jegy ellenére úgy végzik el csak a munkát, ha a vezető telefonon odaszól. Nem értik mi indokolja, hogy egy viszonylag kis értékű másoló berendezést nem tudnak a csoportfőnökségnek biztosítani.”⁵ A megjegyzés háttérében minden bizonnyal a III/III. Csoportfőnökség frissen átadott Néphadsereg [ma Falk Miksa] utcai objektumának berendezési hiányossága áll. Ezért kényszerültek a belső elhárítás dolgozói korábbi székhelyüket, a BM központi épületét is rendszeresen felkeresni.

A Kádár-korszak politikai rendőrsége többszörös és szigorú pártirányítás és -ellenőrzés mellett működött. Semmi sem történhetett a pártvezetés (az illetékes pártszervek) tudta és jóváhagyása nélkül.⁶ Így a belügyben történt események valamilyen formában a különböző szinteken keletkezett pártiratokban is megjelentek. Mindez a rendszer létrejöttétől annak kimúlásáig folyamatosan kimutatható. Az 1956-os megtorlással párhuzamosan újjászervezett régi-új párt szervezetei ugyanakkor a társadalom és a közintézmények egészét átfogták. Így érdekes adalékokat hozhat annak a vizsgálata is, hogy a belügyesek pártvonalon kikkel álltak kapcsolatban.⁷

A Belügyminisztériumban 1957 januárjában kezdődött meg a párt(újja)építési munka.⁸ A BM pártszerveinek struktúrája a minisztérium felépítéséhez igazodott: 1957 és 1962 között a főosztályok és osztályok, 1962 és 1989 között a főcsoportfőnökségek, csoportfőnökségek, osztályok tagolódásának feleltek meg az egyes pártszervek. Az egyes állambiztonsági egységekhez tartozó pártszervek iratainak azonosítása így nem túlságosan bonyolult. Némi problémát csupán az okoz, hogy bizonyos időszakokban az MSZMP szervezeteire a belső szakmai felépítés alapján adott sorszámokkal hivatkoztak.

A pártszervezetek helyzete a hierarchiában csupán egyszer változott meg lényegesen a Kádár-korszak folyamán. Az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága 1971-ig a Budapesti Pártbizottság felügyelete alá tartozott. 1971-től az MSZMP szervezeti és működési szabályzata alapján a belügyi pártbizottság megyei szintűnek, a csoportfőnökségek pártbizottságai városi szintűnek minősültek, és közvetlenül az MSZMP Központi Bizottság (KB) irányítása alá kerültek. Ennek köszönhetően a korszak iratait jelenleg két különböző intézmény őrzi. A 1957–1971 közötti belügyi pártiratokat BFL-ben, az 1971–1989 közöttieket – az MSZMP vezető testületeinek dokumentumaival együtt – a MOL-ban lehet megtalálni.

A belső (reakció) elhárítással foglalkozó belügyi pártszervek iratait az alábbi táblázat összegzi:

A MSZMP BM III/III. Csoportfőnökség iratai 1964–1971

Budapest Főváros Levéltára

BFL XXXV 29 C 1964 44–46 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1965 43–45 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1966 47–50 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1967 32–34 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1968 47–48 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1969 18–19 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1970 53–55 ő. e.

BFL XXXV 29 C 1971 44–45 ő. e.

Pártbizottsági ülések, Párt-végrehajtóbizottsági ülések, jelentések

A MSZMP BM III/III. Csoportfőnökség iratai 1972-1983

Magyar Országos Levéltár 842. fond

1. csoport (2 ő. e.): 1975, 1980-as pártértekezletek anyagai

2. csoport (53. ő. e.): PB ülések előterjesztései, jegyzőkönyvei, határozatai (1972-1983)

3. csoport (147 ő. e.): Végrehajtó bizottsági ülések előterjesztései, jegyzőkönyvei, határozatai (1972-1983)

4. csoport (12 ő. e.): Információs jelentések (1972-1983)

5. csoport (35 ő. e.): Alapszervezetek iratai (1979-1983)

6. csoport (4 ő. e.): Pártépítési Munkabizottság iratai (1980-1982)

7. csoport (3 ő. e.): Fegyelmi Munkabizottság iratai (1980-1982)

8. csoport (1 ő. e.): Propaganda és Közművelődési Munkabizottság iratai (1982)

Hasonló jellegű iratok maradtak fenn az állambiztonság többi területéről is: a hírszerzés, a kémelhárítás, a katonai elhárítás valamint a segédoperatív osztályok pártszerveinek dokumentumaiból is.

Az BM MSZMP szerveinek dokumentumai elsősorban természetesen pártiratként értelmezhetők. Így belőlük főként a közhatalmat kizárólagosan birtokló állampárt politikája, annak módosulásai és a szervezet belső működése olvasható ki. A párt legfelsőbb fórumain hozott határozatok a demokratikus centralizmus elve alapján az alsóbb szintű pártszervekre kötelezőek voltak. Az egyes direktívák útja ennek megfelelően kiválóan nyomon követhető pártvonalon. Egy-egy KB- vagy Politikai Bizottsági (PB) határozat megtárgyalása mellett olykor az ezzel kapcsolatos reflexiók, visszacsatolások is kiolvashatók az iratokból. Az iratok alapján rekonstruálható az is, miként biztosították a párt politikájának érvényesülését, a különböző területekhez (egyházpolitika, ifjúsági politika, művelődéspolitiká, külpolitika, stb.) kapcsolódó

irányelveket. A taggyűléseken történő megvitatástól a pártoktatás keretében történő feldolgozásig az indoktrináció széles spektrumával találkozhatunk.

A pártiratok közül különösen értékesek az állambiztonság szervezeti, működési átalakulásának időszakaiból – 1957-es újjászervezés, 1962-es átszervezés, illetve a sztálinista múlttal való deklaratív szakítás, 1988–89-es elbizonytalanodás – fennmaradt jegyzőkönyvek, amelyek jól érzékeltetik az állomány hangulatát, a belső konfliktusokat.⁹

Az MSZMP belügyi dokumentumai azonban nemcsak a szűken vett politikai élet rekonstruálására alkalmasak. A szervek mindennapi szakmai munkájának megismeréséhez is hiánypótlónak bizonyulnak. Az ÁBTL-ben és a MOL-ban őrzött iratokat olvasva nyilvánvaló, hogy a két forráscsoport elválaszthatatlan. Hiszen már a BM szakmai- és pártvezetőségi üléseinek résztvevői és témái között is jelentős átfedések voltak. Jelenlegi ismereteink szerint a belügyi pártbizottságokban meghatározó számban voltak jelen a szakmai parancsnokok. A különböző pártfunkciókat egyszersmind a későbbi karrier előfeltételének is tekinthetjük. A legjobb példa erre talán Gál Ferenc,¹⁰ aki 1964-ben került be a III/III. Csoportfőnökség pártbizottságába, innen a Politikai Főiskola elvégzése után karrierje egészen a pártközpontba vezetett. A nyolcvanas években már mint a felettes pártszerv – MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) – képviselője vett részt a belügyi pártszervek ülésein. Az ülések résztvevőivel kapcsolatban a jegyzőkönyvek jelentőségét az adja, hogy az állambiztonsági iratokon csupán néhány megjegyzést tevő (egykori) parancsnokok, beosztottak véleménye, álláspontja, világnézete egy-egy hozzászólásból részletesebben is megismerhető.

A belügyi és pártiratok tematikájának részleges egyezése nem tekinthető véletlennek. Hiszen a BM III. Főcsoportfőnökség mindvégig politikai rendőrségként (a politika rendőrségeként) működött. Az ülések jegyzőkönyvei bizonyítják, hogy mindkét fórumon rendszeresen jelen voltak a legfelsőbb pártszervek illetékesei is. (A pártközpontot leginkább az MSZMP KB KAO belügyi alosztályvezetője képviselte). Miként a szakmai fórumokon is gyakran hangoztak el politikai tájékoztatók,¹¹ úgy a pártfórumokon is értékelték az egyes szervezeti egységek (éves) munkáját. Mivel az ÁBTL-ben nem áll rendelkezésre az éves munkaterv sorozata, az ilyen típusú dokumentumok, felszólalások azok számára is hasznosak lehetnek, akik a pártirányítással nem kívánnak részletesebben foglalkozni. A belső elhárítás 1972. évi munkájának értékeléséről például a pártbizottsági értekezlet iratai között maradtak meg Harangozó Szilveszter¹² csoportfőnök jegyzetei. Mindezekon túl különböző állambiztonsági módszerek szükségességének hangsúlyozása, ideológiai igazolása is rendszeresen (külön napirendi pontként) szerepeltek a különböző pártgyűléseken és értekezleteken.

Egy 1958-as jegyzőkönyv-részlet jól mutatja a „politikai szempontokkal” kapcsolatos elvárásokat és félelmeket: „A fő probléma, amit Galambos elvtárs¹³ is felvetett, hogy a párt politikáját mennyiben vagyunk képesek átvinni a szakmai munkába. Nagyon mély kapcsolat van a pártszervezet munkája és eközött a konkrét munka között. Ha sikerül elég alaposan ismertetni itt a párttagokkal, az elvtársakkal a párt politikáját és azt felbontani, részleteiben megismertetni, megtermékenyíti az elvtársak munkáját. 11–12 évig az államvédelmi munkát olyan elvek alapján végeztük, ami a párt irányvonalában le volt fektetve. A szakmai munkát a bal és jobboldali elhajlások befolyásolták, különböző elhajlások, hibák, az egész államvédelmi munkában befolyással voltak. Rengeteg elvtárs van, aki szívvel- lélekkel dolgozna, ha merne. Nem mer, mert nem biztos a dolgában, például felmerül a bomlasztásnál, hogy bizonyos irányban provokálni lehet, de nem csinálják. Rendkívül kevés az ötlet, a kezdeményezés.”¹⁴

Az apparátusi nyelvezettel írt dokumentumok olvasása elsőre nem tűnik túlságosan érdekfeszítőnek. A pártzsargon változásait követve azonban az elsődleges jelentésen túlmutató következtetéseket vonhatunk le. A különböző időben és helyen készült szövegeket párhuzamosan elemezve, a pártállam belső működésével kapcsolatos érdekes adalékokhoz juthatunk. A pártiratokban (is) visszatérő fordulatok, jelszavak, a marxista terminológia egyes elemeinek vizsgálata sok szempontból árulkodó. A jegyzőkönyvekben és különböző jelentésekben rögzített megjegyzések árnyalják, hogy mit is értettek egy adott időszakban a belső közvéleményben használt fogalmakon mint,

pl. az „szakmai munka segítése pártpolitikai eszközökkel”, az állambiztonsági munka „differenciálása”, „avantgardizmus”, vagy a nyilvános pártbeszédből ismert frázisokon „szocialista törvényesség”, az „imperialista fellazítás”.

A jegyzőkönyvekben rögzített hozzászólások, megjegyzések azokban az időszakokban válnak izgalmasabbá, amikor egy-egy politikai irányváltás következtében új típusú elvárásoknak kell megfelelni. Ezek azok a pillanatok, amikor talán a legközelebb juthatunk ahhoz, hogy a politikai rendőrség dolgozói mit is gondoltak magukról és munkájuk alanyairól valójában, milyen félelmek, szorongások és hitek határozták meg munkájukat.

Különösen izgalmasak a rendszer bomlásának idejéből fennmaradt jegyzőkönyvek, megnyilatkozások: „Személyes véleményem, szélsőbalra helyezük ma [...] azokat az embereket, akik koruknál, múltjuknál fogva, akik nem voltak ebben a pártban vezetők, csak párttagok voltak, csak dolgoztak. De hát istenem nem tudnak már 70 éves korukban másképp gondolkodni, csak úgy, mint ahogy eddig gondolkodtak, csak úgy, mint ahogy a párt megtanította őket gondolkodni. Na most ilyen jellegű tapasztalat van a középkorúaknál is, tehát mondjuk az én korosztályomnál is, mert engem a párt nevelt ilyené, amilyen lettem, az én gondolkodásomat nagyrészt beszabályozták, és én hagytam, hogy beszabályozzák, és én hittem, és rajtam kívül nagyon sokan vannak ilyenek...”¹⁵

A belügyi pártiratok természetesen felfoghatók pusztán kutatási segédeszközként is. A múltfeltárás jelenlegi fázisában az MSZMP-iratok jelentős segítséget nyújthatnak – többek között – a belügy változó belső struktúrájának rekonstruálásához. Ezek az információk szervezettörténeti értékükön túl rámutatnak arra, miként változott a politikai rendőrség, a pártállam figyelme a társadalom egyes rétegeivel, jelenségeivel kapcsolatban.

Szerencsés esetben az MSZMP szerveinek és szervezeteinek iratai kiegészíthetik az ÁBTL-ben található, egyes ügyekről, eljárásokról szóló O- (operatív), V- (vizsgálati), stb. dossziékat is. A pártközpontból érkező direktívák, illetve azok (időben elhúzódó) belügyi végrehajtásai magyarázatot adhatnak vizsgálati eljárások vagy operatív nyomozások irányainak megváltozásáról, a dossziékból „hiányzó” lapok okairól.

Végül, de nem utolsó sorban említést érdemelnek azok a dokumentumok, amelyek segítségével a Belügyminisztérium belső életét, a politikai nyomozók hangulatát, az osztályok mindennapjait ismerhetjük meg. Ezek feltárása és elemzése sokat segíthet abban, hogy a jelenlegi közbeszéd „ügynökközpontúságán” túllépve a történetek szereplőinek teljesebb körét ismerhessük meg. Azaz, hogy rávilágíthassunk a belügyesek munkáját, motivációját, szemléletét meghatározó belső tényezőkre is.¹⁶ Kései olvasóként, végső soron, a kutatási nehézségek ellenére is szerencsésnek érezhetjük magunkat, hogy az állambiztonság működését több oldalról is meg tudjuk világítani. A hatvanas-hetvenes évek párt- és belügyi dokumentumait egymás mellé állítva árnyaltabb képet rajzolhatunk a szervek munkájáról. A nyolcvanas évek esetében az ÁBTL-ből jelenleg hiányzó anyagok miatt ugyanakkor megállapítható az is, hogy az MSZMP-dokumentumok feltárása nélkül az BM III. Főcsoportfőnökség működésének jelentős időszaka maradna homályban.

Természetesen ezek a dokumentumok is gondos forráskritikát igényelnek. Igazi értékük akkor aknázható ki majd, ha a párhuzamosan keletkezett belügyi dokumentumokkal történő alapos összevetésük lehetőségessé válik.

Az állambiztonsági szolgálatok közelmúltjában nemcsak az egyes ügyeknek, hanem az iratoknak is sajátos történetük van. Ezek vizsgálata szintén izgalmas kutatások tárgya lehet. Az MSZMP BM-beli szervezeteinek iratai a pártanyagok irattározási gyakorlatának megfelelően a hetvenes évektől kerültek be a Köztársaság téri archívumba. Az iratok ennek a hetvenes-nyolcvanas években végzett munkának köszönhetően rendezettek. A rendszerváltás idején kalandos úton kerültek jelenlegi őrzési helyükre.¹⁷

A különböző őrzési egységeket böngészve így számos kérdés merül fel a dokumentumok sorsával kapcsolatban. Míg például az MSZMP BM Bizottság pártvégrehajtó-bizottságának 1989-es jegyzőkönyvei is olvashatók, addig a III/III. Csoportfőnökség iratai csak 1983-ig maradtak fenn.¹⁸ Vajon mi okozhatja ezt az eltérést?

Várható-e még újabb pártokumentumok előkerülése? Mikor és milyen megfontolások alapján került sor az iratok megrostálására? Az ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel kapcsolatban átadás-átvételi és selejtezési jegyzőkönyvek is segítenek eligazodni. Ugyanakkor ma még csak reménykedhetünk, abban hogy a későbbi iratátadásoknak köszönhetően az említett fondok teljesebbé válnak, a hiányzó évkörök előkerülnek.

Vizsgálódásaim során egyébként eddig nem találok olyan dokumentummal, amely a rajta szereplő szenzitív adatok miatt anonimizálást igényelt volna, így semmi sem gátolja a kutatókat a betekintésben. Jelenleg mindkét levéltárban, az ÁBTL-hez hasonlóan, felkészült és segítőkész referensek várják a kutatókat. A irat-együttesek teljesen rendezettek. A kereséshez raktári jegyzékek és segédletek állnak rendelkezésre. A működési szabályzat szerint a kikért anyagokat három napon belül kézbe lehet venni.

Bízunk benne, hogy idővel ezeknek az iratoknak az alapos feldolgozása is megkezdődik. Az anyagok remélhetőleg a (digitális vagy papír alapú) forráskiadványok szerkesztőinek figyelmét is felkelti majd. A BM Kollégium jegyzőkönyveinek kiadásához¹⁹ hasonlóan a pártokumentumok megjelentetése is könnyebbé tehetné a korszakban történő eligazodást.

A belügyi pártiratok tanulmányozásával az állambiztonsági szolgálatok történetét egy alternatív nézőpontból világíthatjuk meg. Az így adódó hipotézisek, következtetések, kutatási tippek a továbbiakban a hatékony szakmai együttműködés és párbeszéd számára is alapul szolgálhatnak.

¹ Az MSZMP fennállásának időszakában 1956–1962 között a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya, 1962–1990 között a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége szervezetében tevékenykedtek a politikai rendőrség tagjai. A szervezettörténeti áttekintést lásd Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: *Trezor I. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 73–90.

² A pártirányítással kapcsolatban egy adott időszak alapos elemzését lásd Krahulcsán Zsolt: A politikai rendőrség pártellenőrzése (1954–1958). *Századok*, 2006/5. 1123–1148.

³ A MOL-ban őrzött anyagok közül az MSZMP vezető testületeinek iratai (határozatok, jegyzőkönyvek), elsősorban az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya (KAO) és Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (PTO) anyagai érdemelnek figyelmet.

⁴ A BM III/III. Csoportfőnöksége a fennmaradt pártiratok keletkezésének idejében (1971–1983) négy, illetve öt osztályra tagolódott (egyházi elhárítás; ifjúsági elhárítás; politikai elitéltek illetve veszélyes elemek; kulturális elhárítás).

⁵ Az MSZMP III/III. Csoportfőnökség pártbizottságának 1978. áprilisi információs jelentéséből. MOL 842. f. 4. csop. 7. ö. e.

⁶ Az MSZMP szerepével kapcsolatban lásd Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. *Rubicon*. 2002/6–7. 120–121.; Uő: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 2003/3. 3–74.; Krahulcsán: i. m.; Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon. 1956-1990*. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina, 2008. 17–50.

⁷ A belügyminisztériumi KISZ-tagok például az ELMŰ KISZ-eseivel tartottak fenn kapcsolatot a hetvenes években, a III/III pártbizottság a bajánsenyei iskola úttörőcsapatát patronálta, és a csepeli szerszámgépgyár pártszerveivel írt alá együttműködést. Lásd BFL XXXV 29 C (1971) 44. ö. e., illetve MOL 842 f. 2/45. ö. e.

⁸ BFL XXXV (29) 1957/a/1-7. ö. e.

⁹ A korabeli terminológiával élve a „szubjektív tényezőket”.

¹⁰ ÁBTL 2.8.1. 13634. Életrajzát ld. a levéltár honlapján: www.abtl.hu/index_h_start.html

¹¹ Lásd pl. ÁBTL 1.11.3 ÁBMHT anyagai között fellelhető csoportfőnökségi értekezletek határozati jegyzőkönyveit.

¹² ÁBTL 2.8.1. 13834. Életrajzát lásd a levéltár honlapján: www.abtl.hu/index_h_start.html

¹³ Galambos Józsefről, a BM II. Politikai Nyomozó Főosztályának vezetőjéről van szó. Életrajzát ld. a levéltár honlapján: www.abtl.hu/index_h_start.html

¹⁴ Hollós Ervin felszólalása a Politikai Nyomozó Főosztály párt-végrehajtóbizottsági (pvb) ülésén, 1958. január 23. BFL XXXV (29) 1958/C 2. ö. e.

¹⁵ Tichy Zoltánné hozzászólása a Grósz Károly párfőttkárral folytatott beszélgetéshez az MSZMP BM Bizottság pvb ülésén, 1989. március 20. MOL 838. fond 3/293. ö. e.

¹⁶ A BM III/III. Csoportfőnökség pártiratainak ilyen típusú feldolgozására már kísérletet tettem. Lásd Tabajdi–Ungváry: i. m. 92–96.

¹⁷ Az MSZMP dokumentumok sorsának története még megírásra vár. A pártiratok nagy részét 1989-ben a Köztársaság téri pártszékházban gyűjtötték össze, innen az Alkotmány utcába kerültek, évekkel később pedig a Várba a Magyar Országos Levéltár jelenlegi őrzési helyeire szállították át őket.

¹⁸ MOL 838. fond 3. csop. 297. ö. e. ill. MOL 842. fond 2. csop. 54. ö. e.

¹⁹ *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. 1–3. kötet. Összeáll. Kajári Erzsébet. Szerk. Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Történeti Hivatal – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2001–2006.